

I. Dünya Savaşı'nın Medresetü'l-Kudat Faaliyetleri Üzerindeki Etkisine Bir Örnek: Giriş İmtihanlarının Değerlendirmesi*

An Example of the Effect of World War I on Medresetü'l-Kudat Activities: Evaluation of Entrance Exams

KEMAL FARUK AKSOY*

öz

Bu çalışmada; I. Dünya Savaşı'nın Medresetü'l-Kudat üzerindeki etkisi tetkik edilecektir. Bu amaçla giriş imtihanlarına katılma hakkı kazananlara ait tespit edilebilen listeler incelenecek, listeler bağlamında I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası farklılıklardan savaşın medrese üzerindeki tesirleri anlaşılmasına çalışılacaktır. Çalışmanın amacı, Medresetü'l-Kudat üzerinden İstanbul medreselerinin ve talebelerinin savaş dönemindeki durumları hakkında fikir sahibi olmaktır. Medresetü'l-Kudat, 1855-1924 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim ihtiyacını büyük ölçüde karşılayan en yüksek dereceli medresedir. Tanzimat sonrası merkezileştirme çabalarından, adliye teşkilatı personelinin yetiştirilmesi ve atanması hususu da etkilenmiştir. İnceleyeceğimiz kurum, yargı mensuplarının merkezi olarak atanabilmeleri ve belli bir kalitenin sağlanması için oluşturulmuştur. Medresetü'l-Kudat, imparatorluğun son yetmiş yılında eğitim veren en yüksek seviyeli hukuk eğitimi kurumudur. 400'e yakın talebenin müracaat ettiği ve çoğunlukla 20 ila 30 arası öğrenci alan bu okul, medreseler tarihinde önemli bir yere sahiptir. Müracaat edenlerin belli bir eğitim seviyesinin üzerinde olması ve imtihanların zorluk derecesi, ele alacağımız listelerin güvenilirlik oranını arttırmaktadır. Çalışma, müracaatlara rağmen katılım oranları ve katılanların aldıkları sonuçlardaki değişimi ortaya çıkaracaktır.

Anahtar Kelimeler: Medresetü'l-Kudat, Nüvvab, Hukuk, Eğitim

* Makale geliş tarihi: 29 Ağustos 2023, kabul tarihi: 13 Kasım 2023, araştırma makalesi. Makalede; Kemal Faruk Aksoy, *Medresetü'l-Kudat ve Türk Hukuk Eğitimindeki Yeri*, (Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümü, 2023'ün ilgili bölümlerinden istifade edilmiştir.

** Dr., *Diyanet İşleri Başkanlığı*, Kırıkkale/Türkiye, fkemal1981@gmail.com, ORCID

ABSTRACT

In this study, the impact of World War I on Medresetü'l-Kudat will be examined. For this purpose, the identified lists of those who have the right to participate in the entrance exams will be examined, and within the context of these lists, the effects of the war on the medrese, in terms of differences before and after World War I, will be attempted to be understood. The aim is to gain insights into the status of Istanbul medreses and their students during the war period through the lens of Medresetü'l-Kudat. The Medresetü'l-Kudat is the highest-ranked medrese that largely fulfilled the empire's need for judges between 1855 and 1924. The efforts towards centralization after the Tanzimat period were also influenced by the training and appointment of judiciary personnel. The institution we will examine was established to enable the central appointment of judicial members and to ensure a certain level of quality. The Medresetü'l-Kudat provided the highest-level education in Islamic law in the last seventy years of the empire. This school, which is attended by nearly 400 students and mostly accepts 20 to 30 students, has an important place in the history of medreses. The requirement for applicants to have a certain level of education and the difficulty of the exams enhance the reliability of the lists we will address. The study will reveal the change in participation rates and results of the participants despite the applications.

Keywords: Medresetü'l-Kudat, Naibs, Law, Education

Medresetü'l-Kudat

MEDRESETÜ'L-KUDAT, İmparatorluğun son yetmiş yılında kadı/hâkim yetiştirilen kurumun son adıdır. 1855 yılında Muallimhane-i Nüvvab ismiyle açılan kurum; 1883 tarihinde Mekteb-i Nüvvab, 1908 tarihinde Mekteb-i Kudat, 1913 tarihinde ise Medresetü'l-Kudat isimlerini almıştır.¹ Bu kurumun açıldığı yıldan itibaren hâkim yetiştirme hususunda tek yetkili kurum olmakla beraber verdiği pratik ağırlıklı eğitim ile medrese eğitimi tarihinde bir dönüm noktasıdır.

Okul Şeyhülislam Meşrebzade Arif Efendi² tarafından Meclis-i İntihab-ı Hükam-ı Şer' kararıyla 1855 yılında kurulmuştur.³ Abdurrahman Şeref Efendi mezkur şeyhülislam ile alakalı; *tedbirli, zamanın gereklerini takdir edebilen, uyanık ve kıymetli ulema* diyerek bahsetmiştir. Kendisi, kadılık kurumu için düzenli ders ve imtihan usulünü ilk defa tesis eden kişidir.⁴ 1855 yılında tanzim ettiği nizamname ile kadı ve naipleri beş sınıfa ayırmıştır.⁵

¹ Kemal Faruk Aksoy, "Muallimhane-i Nüvvab'dan Medresetü'l-Kudat'a Tarihlendirmeler ile Alakalı Bir Değerlendirme" *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, 1(2023), s. 61-71.

² Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Devhatü'l-Meşâyih maa Zeyl*, (Marmara Üniversitesi, Açık Erişim, Nadir Eserler Koleksiyonu, <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/pdf/F01863.pdf>), s. 132 (erişim tarihi: 03.06.2022).

³ BOA, İ. DH, 326/21224.

⁴ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, (İstanbul, Kapı Yayınları, 2012), s. 266.

⁵ "Tevcihat-ı Kudat Nizamnamesi ve Nüvvab Hakkında Nizamname", *Düstur*, I. Tertip, C. I, s. 315 – 321. BOA, A. DVN. MKL, 73/18. BOA, İ. MMS, 4/155.

Okulun kuruluş amacı 29 Ağustos 1855 tarihli yazıda, şer'î işlerin hizmetkârlarının terbiye ve talimleri olarak kayıtlıdır.⁶ Daha ayrıntılı olarak ifade edilen bir diğer yazıda; kadıların atamalarının imtihanla yapılmaya başlandığı, atanamayan kadıların mahkemelerde tekrar staj görerek hazırlanmalarının uzun zaman aldığı öne sürülmektedir. Mahkemelerdeki kadroların doluluğu nedeniyle stajyer hâkimlere sıra gelmemesinin, bu düzenlemedeki en büyük etken olduğu kaydedilmiştir. Yazıda; açılacak bu okulun, zaman kaybının önüne geçeceği ifade edilmiştir.⁷ 1855 tarihli bu düzenleme ile hâkimlerin atanma sürecinde hem devletin kontrolü artırılmış hem de eğitim sürecinin hızlanması sağlanmıştır.

Kadıların mahkemelerden yetişerek atanmalarının yeterli görülmeyip imtihana tabi tutulmaları, başarılı olamayanların okula devamlarının şart koşulması, adli düzende şeyhülislamlığın etkisinin artmasına sebep olmuştur. Amacın, liyakat esasına dayalı bir atama sistemi oluşturmak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim çeşitli şahıslar tarafından yapılan itirazlara, şeyhülislamlık tarafından verilen cevap bu hususu teyit etmektedir. İtirazların ana eksenini, hâkimlik için tekrar bir eğitime tabi tutulması ve hâkimlik için merkezî bir sınavın yürürlüğe konması oluşturmaktadır. Şeyhülislamlıktan verilen cevabi yazıda; merkez haricindeki mahkemelerden gelen hukuki evrakın, değerlendirilemeyecek derecede hatalı yazıldığı belirtilmiştir. Buna sebep olarak mevcut kadıların yetki belgelerinin merkezden değil, daha önceki kadılardan intikal yolu ile temin edildiği ifade edilmiştir. Kim oldukları merkezce meçhul olan bu kadıların, İstanbul'da eğitim almalarının bu tür yanlış atama usullerinin önüne geçeceği kaydedilmiştir. Yazının devamında, Muallimhane-i Nüvvab'a devam eden bazı talebelerin yazıları ile geçersiz sayılan yazıların mukayesesi yapılmıştır.⁸ Şeyhülislamlığın üzerinde durduğu nokta, kadıların Türkçe yazma becerisi ve hukuki evrakın yazım usulüdür. Medreselerin tesis edildiği ilk andan itibaren, eğitim faaliyetinin özünü ezberleme, tartışma ve okuma faaliyetleri oluşturmuştur. Öğreticinin metni (*ibare*) yanlışsız olarak aktarması, daha ziyade sözlü aktarıma dayanmaktaydı. Bu usul yazının önemini ikinci plana itmekteydi. Muallimhane-i Nüvvab bu hususun önüne geçmek istemiş, yazmayı hem de Türkçe yazmayı merkeze almıştır.

Okulun, Şeyhülislamlıkta bağlı bulunduğu birim Meclis-i İntihab-ı Hükkam-ı Şer'dir. Hâkimlerin atamaları ve özlük hakları ile ilgilenen bu meclis aynı zamanda okulun giriş (*duhûl*) imtihanları, ara sınavları (*terfî-i sınıf*), bütünleme (*ikmâl*) imtihanları ve mezuniyet (*hurûç*) imtihanları ile alakadar olan mercidir. Mart 1874 tarihinde meclis tarafından, okulun yeni yönetmeliği yayınlamıştır. Yönetmeliğin giriş kısmında, okulun kuruluş amacının kadı adaylarına şer'î ilimleri (*Ulûm-ı Arabiye*) öğretmek olmadığı üzerinde durulmuştur.⁹ Medrese literatüründe "Ulûm-ı Arabiye" tabiri sadece Arapça gramer bilgisi olmayıp tüm şer'î ilimleri

⁶ BOA, A. MKT. MHM, 74/49.

⁷ BOA, İ. DH, 326/21224.

⁸ BOA, İ. DH, 372/24655.

⁹ "Muallimhane-i Nüvvab İçin Müceddeden Kaleme Alınan Talimatname", İSAM. MŞH. Sadaret ve Nezaret Evamir ve Nizamname Defterleri, Defter No: 1646/6 – 7.

kapsamaktadır.¹⁰ Nitekim giriş imtihanlarında da şer'î ilimler ile alakalı bölüme bu isim verilmiş, diğer ilimler için “*fünûn-ı sâire*” tabiri tercih edilmiştir.¹¹ Yönetmelikten de anlaşılacağı üzere medreseye girmek isteyen kadı adaylarının şer'î ilimlere vâkıf olması istenmiştir. 1883 tarihli yönetmelikte; okula gireceklerin en az 20 yaşında olması ve Şerh-i Akaid dersine kadar okumuş olmaları istenmiştir.¹² Bu müfredatın en az 10 yıllık bir eğitim gerektirdiği bilinmektedir. Okul mezunlarından pek çoğunun daha kayıttan önce dersiam olarak vazife gördükleri bilinmektedir.¹³

18 Haziran 1913 tarihinde okul, yeni binasına taşınmış ve Mekteb-i Kudat olan ismi Medresetü'l-Kudat olarak değiştirilmiştir.¹⁴ Okul; Evkaf Nazırlığı da yapan Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi tarafından, Mimar Kemaleddin'e yaptırılmıştır.¹⁵ Medrese mimarisinde de yeni bir döneme işaret eden bina, kullanım olarak da klasik üsluptan ayrılmaktadır. Kubbe ve avlu bulunmayan yapıda, beş adet dershane, sınav salonu ve yemekhane ile idari heyete ait odalar mevcuttur.¹⁶

Okulun eğitim öğretim döneminin her yıl şevval ayı ortalarında başlaması ve eğitim faaliyetinin sonu olarak da cemaziyelahir ayının sonu hedeflenmiştir. Bu tarihten şaban ayının on beşine kadar sene sonu, mezuniyet ve giriş imtihanlarının yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁷ Bütün senelerde olmamakla birlikte ağırlıklı olarak okulun eğitim öğretim döneminin, ramazan ayından sonra başladığı ve ramazan ayı gelmeden bittiği görülmektedir.

Giriş İmtihanları

Okula kayıt yaptırmak isteyen talebelerin, Meclis-i İntihab-ı Hükkam-ı Şer'den oluşan bir heyet huzurunda imtihan edildikleri bilinmektedir.¹⁸ Talebeler ilk önce

¹⁰ Kurumun açılışı ile alakalı nizamnamede de bu husus “*Muallimhane-i Nüvvab'ın teşkil ve tesisinden garaz, talebeye talim-i Ulûm-ı Arabiye olmayıp belki asıl maksad Ulûm-ı Arabiye tahsil etmiş...*” şeklinde belirtilmiştir. Zaten giriş imtihanlarına dersiam seviyesinde müracaatların olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde Medresetü'l-Kudat iç yönetmeliğinde giriş imtihanlarında sorulan fıkıh ve diğer şer'î dersler *Ulûm-ı Arabiye* dersleri olarak nitelendirilmiştir. [Medresetü'l-Kudat Talimat-ı Dâhiliyesi, Şehzadebaşı Evkâf-ı İslamiye Matbaası, 1338, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi]. Kurum müdüriyetinden Yüksek Tedrisat Müdüriyetine yazılan 3 Nisan 1923 tarihli bir yazıda da tüm şer'î dersler *Ulûm-ı Arabiye* olarak nitelendirilmiştir. [BCA. MEB. 68/88-428-1].

¹¹ “Mekteb-i Kudat Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Nizamname Layihası”, BOA, ŞD, 225/13.

¹² “Mekteb-i Nüvvab İçin Müceddeden Kaleme Alınan Talimat”, 9 Safer 1301 (10 Aralık 1883), İSAM. MŞH. Sadaret ve Nezaret Evamir ve Nizamname Defterleri, Defter No: 1646/12 -14.

¹³ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, (İstanbul, Milli Gazete Yayınları, 1981), C. I, s. 142 (Bafıralı Ahmed Hamdi Efendi); C. IV, s. 105 (Tokatlı Mustafa Vehbi Efendi); C. I, s. 260, (Ahıskalı Ali Haydar Efendi); C. VI, s. 328 (Osman Nuri Efendi); Yusuf Şevki Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XI, 1995, s. 57.

¹⁴ Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, *Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)*, (Haz. Ali Suat Ürgüplü), (İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), s. 325.

¹⁵ Yıldırım Yavuz, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemaleddin 1870-1927*, (Ankara, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Ortak Yayını, 2009), s. 240-241.

¹⁶ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, *Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nin Tarihçe-i Teşkilatı ve Nüzzârın Terâcim-i Ahvâli*, (İstanbul, Evkâf-ı İslamiye Matbaası, 1335), s. 234.

¹⁷ Medresetü'l-Kudat Nizamnamesi, *Takvim-i Vekâyi'*, 10 Safer 1332, s. 1 (8 Ocak 1914)

¹⁸ “Muallimhane-i Nüvvab İçin Müceddeden Kaleme Alınan Talimatname”, İSAM. MŞH. Sadaret ve Nezaret Evamir ve Nizamname Defterleri, Defter No: 1646/6 - 7.

ön elemeden geçerek yoklama imtihanı adı verilen bir sınava tabi tutulmaktadır. Bu sınavda başarılı olanlar giriş imtihanına girmeye hak kazanmışlardır. Giriş imtihanında, Osmanlı hukukçularının temel metni olan *Dürer* kitabından ve diğer sekiz ilim dalından üçer soru sorulduğu tespit edilmiştir.¹⁹ 1908 tarihli Mekteb-i Kudat'a ait yönetmelikte; giriş imtihan tarihinin gazetelerde ilan olunacağı ve imtihan heyetinin ağırlıklı olarak kurum müderrislerinden oluşacağı belirtilmiştir. Bu düzenleme ile okulun, iç işleyişinde özerk bir yapıya sahip olmak istediği anlaşılmaktadır. Yönetmelikte; giriş imtihanı için *Ulûm-ı Arabiye*'den ilm-i sarf, ilm-i nahiv, ilm-i vaz', ilm-i mantık, ilm-i meânî, ilm-i beyân, ilm-i usûl-ı fıkıh, ilm-i kelâm'dan soru sorulacağı aynı zamanda yazı güzelliğinin (*hüsni-i hat*) ve cümle düzenininin (*inşâ*) de puanlamada etkili olacağı kayıtlıdır. Ayrıca bu tarihten iki sene sonra başlamak üzere giriş imtihanlarında *fünûn-ı sâire*'den muhtasar İslam tarihi, Osmanlı tarihi, muhtasar Osmanlı coğrafyası, muhtasar hendese (matematik), basit kesir ve ondalık kesir konularından da imtihan yapılacağı kaydedilmiştir.²⁰ Yapılan bu düzenlemeler ile müracaat edeceklerin şer'î ilimlerdeki yetkinlikleri ile birlikte diğer ilimlerde de en azından rüştiye seviyesinde bilgi sahibi olmaları hedeflenmiştir.

1915 tarihli Medresetü'l-Kudat yönetmeliğinde giriş imtihanlarının tüm sayfaları ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Yönetmeliğe göre, imtihan yazılı (*tahrîrî*) olacak, tüm talebelere numara verilecektir. Talebeler imtihan kâğıtlarına isimlerini değil numaralarını yazacaklardır. Böylece yazılı kâğıtlarını okuyacak olan heyetin, kâğıtların kime ait olduğunu bilmemesi hedeflenmiştir. Gözetmenler; talebenin yanında kitap ve herhangi bir evrak getirmemesini sağlayacak, sınav esnasında sustimali önleyeceklerdir. Yönetmelikte sınavın sekiz saat süreceği, bu süre zarfında dışarıdan yemek vs. alınmasının yasak olduğu belirtilmiştir. Talebeler cevaplarını ilk önce müsvedde kâğıtlara yazacaklar, daha sonra kurumun damgasının bulunduğu başka bir kâğıda temize çekerek görevlilere teslim edeceklerdir. Adayların imtihanında başarılı olabilmeleri için gerekli olan puan (*üss-ı mizân*), tam puanın yarısı (*nısf-ı numara*) olarak tayin edilmiştir. Şer'î ilimlerden yeterli puan alamayan talebeler, diğer okul derslerinden (*fünûn-ı sâire*) imtihana giremeyeceklerdir.²¹

Ulaşabildiğimiz şer'î ilimler ile alakalı giriş imtihan kâğıtları²² ve diğer okul dersleri ile alakalı giriş imtihan kâğıtları,²³ soruların mahiyeti hakkında fikir edinmemize olanak sağlamaktadır. Umumi bir değerlendirme yapmak gerekirse, şer'î

¹⁹ EDAM Arşivi, Giriş İmtihanı (Ulûm-ı Arabiye) İmtihan Kâğıdı Müsveddeleri, (17 Mayıs 1328, 10 Şevval 1331, 17 Teşrinievvel 1331 tarihli kâğıtlar)

²⁰ "Mekteb-i Kudat Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Nizamname Layihası", BOA, ŞD, 225/13.

²¹ "Medresetü'l-Kudat Talimat-ı Dâhiliyesi", Meşihat-ı Ulyâ Mektupçuluğu, İlmiye Salnamesi, (Dâru'l-Hılâfeti'l-Aliye, Matbaa-i Âmire, 1334), s. 683.

²² EDAM Arşivi, (1328 Rumi) Ulûm-ı Arabiye Giriş İmtihan Kâğıdı Müsveddesi; (1331 Rumi) Ulûm-ı Arabiye Giriş İmtihan Kâğıdı Müsveddesi; (Tarihsiz) Ulûm-ı Arabiye Giriş İmtihan Kâğıdı Müsveddesi; (Tarihsiz) Ulûm-ı Arabiye Giriş İmtihan Kâğıdı.

²³ EDAM Arşivi, (1339 Rumi) Giriş İmtihanı Fünûn-ı Saire İmtihan Kâğıdı, No: 16; (1330 Rumi) Fünûn-ı Saire İmtihan Kâğıdı Müsveddeleri; 1916 Girişli Ordulu Süleyman Sami Efendi'nin Fünûn-ı Saire Giriş İmtihan Kâğıdı.

ilimlerle alakalı imtihanlarda odak noktasını *Dürer*²⁴ oluşturmuştur. Sınavlarda, adayların Dürer metnine hâkim olmaları istenmiştir. Okulda öğretilen olan yargılama usulleri, Dürer kitabı ile paralel olarak işleneceğinden dolayı talebeden bu kitaba hâkim olması istenmiştir. Dört satırlık bir metin üzerinden talebenin gerekli harekelemeyi yapması, Türkçeye tercüme etmesi talep edilmiştir. Daha sonra sorulacak olan sekiz farklı ilimden üçer soru da bir şekilde bu metin ile ilişkilendirilmiştir. Sınavda tercih edilen soru stili ile bilgiden ziyade, bilgiyi yeni konularda kullanıp kullanamadıklarının anlaşılmasına çalışıldığı görülmektedir. Sekiz ilim dalının her birinde sorular, kolaydan zora doğru sıralanmaktadır. Soruların cevapları olarak, evet veya hayır yerine açıklama yapmaları istenmiştir. Sorular kısa, açık ve nettir. Her ilimden, o konunun özünün anlaşılıp anlaşılmadığını belirleyecek sorular gelmiştir. Sorular; kitaplardan alıntılanmak yerine yukarıdaki metinle alakalı sorular sorulmuş ve talebenin yeni durumlara konuyu uyarlayıp uyarlayamadığı anlaşılacak istenmiştir. Diğer ilimler (*fünûn-ı sâire*) ile alakalı imtihan sorularının en az rüştiye seviyesinde bilgi gerektirdiği anlaşılmaktadır. İslam tarihi ile alakalı sorularda Dört Halife Dönemi olaylarına ağırlık verilmiştir. Osmanlı tarihi ile alakalı sorularda ise Klasik Dönem sultanlarından soru geldiği gözlenmiştir. Coğrafya soruları daha ziyade Anadolu ve Arabistan'ın coğrafi özelliklerine dairdir. Matematik sorularının ağırlığını kesirler konusu oluşturmaktadır. Baraj derslerinden olan miras taksimi (*ilm-i ferâiz*) dersinin kesirleri iyi bilmeyi gerektirdiği düşünüldüğünde, sorularda bu konuya ağırlık verilme nedeni daha iyi anlaşılmaktadır.

1886 ve Sonrası Giriş İmtihanlarına Katılım Oranları

Muallimhane-i Nüvvab döneminden itibaren okula müracaatları tespit edilebilen en önemli kaynak, kurumun bağlı bulunduğu Meclis-i İntihab-ı Hükkam-ı Şer' defterleridir. Medresetü'l-Kudat'ın kendine ait defter ve evraklarına henüz ulaşamadığı düşünüldüğünde, bu defterlerin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Katılım oranlarının tespit edebildiği diğer kaynaklar ise süreli yayınlar ve Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları (EDAM) arşivinde bulunan kütük defteridir. Araştırmalarımız neticesinde ön eleme (*yoklama*) imtihanına giren talebelere sadece beş senenin adetlerine ulaşılabilmiştir. Yoklama imtihanından sonra giriş imtihanına giren talebelere ise ulaşılabilen adet sayısı on beş seneye aittir.

Giriş imtihanlarında kaç talebenin okula alınacağı, sınıf kontenjanlarına göre belirlenmiştir. Bir önceki senenin birinci sınıflarından sınıfta kalan talebe varsa, o talebe o sınıfın kontenjanını doldurduğu için kalan talebe sayısı kadar eksik öğrenci okula kaydedilmiştir. 1886-1887 eğitim öğretim dönemi giriş imtihanında 30 kişilik kontenjana 24 talebenin alındığı görülmektedir. Geriye kalan 6 kişilik

²⁴ Orijinal adı "*Dürerü'l-Hükkâm fi Şerh-i Gurerü'l-Ahkâm*" olan dürer kitabı, 1478 yılında Molla Hüsrev tarafından yaklaşık beş yıllık bir çalışmanın neticesinde meydana getirilmiştir. Eserin Fatih Sultan Mehmed'e takdim edilen nüshası, günümüze ulaşmıştır. Eser, asırlarca Osmanlı Devleti'nin "*Mültekâ*" ile birlikte yarı resmi hukuk külliyesi olarak kabul edilmiştir. Bk. Ahmet Akgündüz, "*Dürerü'l-Hükkâm*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. X, 1994, s. 27.

kontenjan ise bir önceki sınıftan tekrara kalan talebelere aittir.²⁵ Bu usul ara sınıf imtihanlarında da uygulanmıştır. 1885-1886 tarihli ara sınavda üçüncü sınıfın kontenjanı 30 olduğu hâlde bir önceki seneden sınıf tekrarına kalan Bağdadîzade Abdülhak Efendi kontenjanın birini doldurmuş ve alt sınıftan sadece 29 kişi bir üst sınıfa yükselbilmiştir.²⁶

1891-1892 eğitim öğretim döneminin başında, 150 talebe yoklama imtihanına alınmış, bunlardan sadece 35'i giriş imtihanına kabul edilmişlerdir. Bu 35 kişiden de sadece 12'si giriş imtihanını kazanabilmiştir.²⁷ 1910-1911 döneminde ise 400 talebenin yoklama imtihanına girdiği, bunlardan 190'ının giriş imtihanına hak kazandığı görülmektedir. Bu 190 kişiden 84'ü kuruma kaydedilmiştir.²⁸

Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Katılım Oranları

Katılım oranlarını tespit edebildiğimiz diğer bir kaynak Nadir Eserler Kütüphanesi katalogudur. Defterler; 1913-1914 ve 1917-1918 eğitim öğretim dönemlerine ait giriş imtihan listelerini içermektedir. Bu iki defter, Medresetü'l-Kudat binası olarak yapılan ve günümüzde İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Nadir Eserler Kütüphanesi olarak faaliyet gösteren kütüphanenin katalogları arasında tespit edilmiştir. 1913 tarihli listede; adayların geldikleri medreseler, memleketleri, baba adları, sınav kâğıtlarına yazdıkları kendilerine verilen şifreler mevcuttur. 1917 tarihli listede ise sadece aldıkları puanlar ve sıralamalarının mevcut olduğu görülmektedir. 1913-1914 döneminde yoklama imtihanına giren 384 adaydan 199'u giriş imtihanına kabul edilmiş ve bunlardan sadece 47'si okula kayıt hakkı kazanabilmişlerdir.²⁹ 1917-1918 eğitim öğretim döneminde ise bu sayının olağanüstü bir şekilde düştüğü, müracaat eden 55 talebeden 28'inin giriş imtihanına hak kazandığı, bu 28 talebeden de sadece 15'inin giriş imtihanında başarılı olduğu görülmektedir.³⁰

Giriş imtihanlarına, kuruma alınacak talebenin üç katının çağırılması yönetmelikle belirlenmiştir.³¹ Grafiğe göre Mekteb-i Kudat döneminin sonları ile Medresetü'l-Kudat döneminin başlarında (1910-1913), Cihan Harbi öncesi dönemde kapasite artırımına gidilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu çabaya rağmen 1913'te 65 kişi olan birinci sınıf adedinin ikinci sınıfa geçerken 37'ye düştüğü³², 1914'te 86 kişi olarak başlayan sınıfın da ertesi sene 12 kişiye düştüğü görülmektedir.³³ Bu azalmanın sebebinin, bütünlemeye (*ikmâl*) kalanlar ile imtihana hiç girmeyenler olduğu kaydedilmiştir. İmtihana girmeyen mevcudun bu kadar fazla olmasında,

²⁵ İSAM. MŞH. Meclis-i İntihab-ı Hükkam-ı Şer'in Karar Defterleri, Defter No: 1876/129.

²⁶ İSAM. MŞH. Meclis-i İntihab-ı Hükkam-ı Şer'in Karar Defterleri, Defter No: 1876/103.

²⁷ İSAM. MŞH. Meclis-i İntihab-ı Hükkam-ı Şer'in Karar Defterleri, Defter No: 1885/97.

²⁸ *Beyanü'l-Hak*, C. III, Say. 73, s. 1432; C. IV, Say. 84, s. 1607.

²⁹ *Medrese İtikadları*, Say. 2, s. 15; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Materyal No: T-9509.

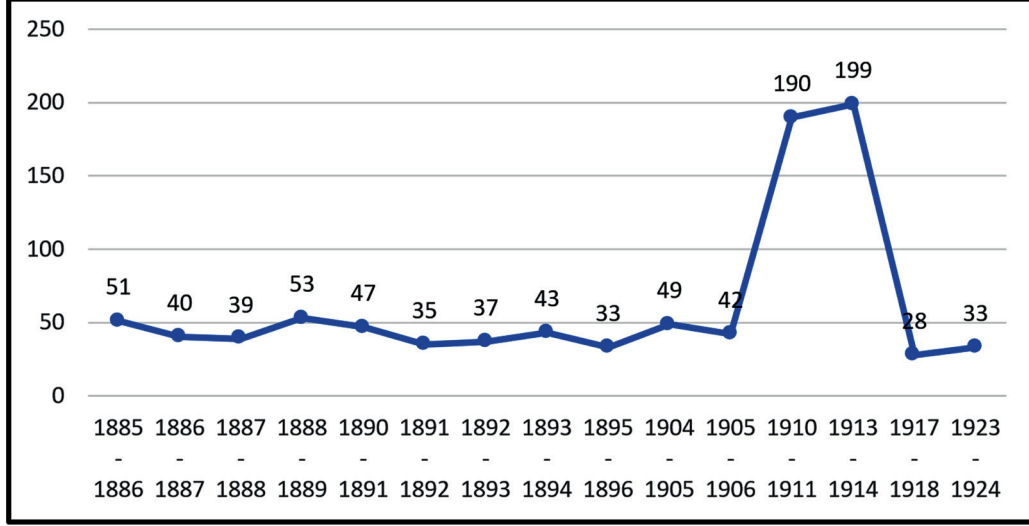
³⁰ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Materyal No: T-9510.

³¹ "Mekteb-i Nüvvab İçin Müceddeden Kaleme Alınan Talimat", İSAM. MŞH. Sadaret ve Nezaret Evamir ve Nizamname Defterleri, Defter No: 1646/12, 13, 14.

³² *Ceride-i İlmiye*, C. I, Say. 4, s. 194.

³³ EDAM Arşivi, 1335 Yılı 2. Sınıflar Tüm Dersler İmtihan Cetvelleri, No: 7.

savaş döneminin etkisinin olduğu görülmektedir. Nitekim seferberlik ilanı sonrası 1917 yılındaki okulun mevcudunun 210'dan 62'ye düştüğü sene sonu imtihan cetvellerinden anlaşılmaktadır.³⁴ Kurum kapasitesinde bu yıllarda meydana gelen düşüş, savaşın tesiri hakkında fikir vermektedir.

1885-1923 arası ön eleme (yoklama) imtihanlarında başarılı olarak giriş (duhûl) imtihanlarına çağrılan adayların tespit edilen senelere göre sayıları.³⁵

22 Aralık 1918 tarihli bir sayımda, İstanbul'da mevcut 149 medreseden sadece 9'unda talebe bulunduğu anlaşılmıştır.³⁶ 1923 yılına gelindiğinde bütün İstanbul'da 800 talebenin kaldığı, bunların da 17 medresede ikamet ettikleri görülmektedir.³⁷ Medreselerin pek çoğunun muhacirlere tahsis edildiği savaş dönemlerinde, askeri istihdama açılmış olan medreseler de mevcuttur. İncelemekte olduğumuz Medresetü'l-Kudat'a da iki defa işgal orduları tarafından el konulmuştur. Bu el koymalardan ilki İstanbul'un birinci işgalinde, bir Fransız nişancı taburu tarafından 12 Nisan 1919 tarihinde gerçekleşmiştir.³⁸ Diğeri ise İstanbul'un ikinci işgalinde 13

³⁴ EDAM Arşivi, İmtihan Cetvelleri, No: 6, 7, 8.

³⁵ EDAM Arşivi, Talebe Küçük Defteri, s. 50.

İSAM. MŞH. Meclis-i İntihab-ı Hükkam-ı Şer'in Karar Defterleri, Defter No: 1876/129; Defter No: 1877/143; Defter No: 1880/32; Defter No: 1885/23, 29, 30, 31, 32, 97.

Esat K. Ertur, Tamu Yelleri (Emekli Yargıç Hüseyin Kâmil Ertur'un Anıları), (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994), s. 29.

İSAM. MŞH. Meclis-i İntihab Müzekkire ve Mufassıl Nüvvab Varide Defterleri, Defter No: 2005/61; Defter No: 2005/104; Defter No: 2006/29, 30, 31; Defter No: 2008/9, 10; Defter No: 2008/31, 32.

BOA, Y. PRK. MŞ, 5/2.

Beyanü'l-Hak, C. 3, Say. 73, s. 1432; C. 4, Say. 84, s. 1607.

Medrese İtikadları, Say. 2, s. 15.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Materyal No: T-9509; T-9510.

BCA. MEB, 180-09-0-0/88-428-1.

³⁶ Sadık Albayrak, "Birinci Dünya Harbinde İstanbul Medreseleri", *İslam Medeniyeti*, Mart 1973, C. III, s. 26.

³⁷ Müftizâde, "İstanbul Medreseleri", *Sebilü'r-Reşâd*, C. XXI, Say. 540-541, s. 161.

³⁸ BOA, HR. SYS, 2528/52.

Mart 1920 tarihinde İngilizler tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁹ Bu işgalin 1920 senesi nihayetine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁰ Medresetü'l-Kudat'ın bu işgal dönemlerinde derslerine, Süleymaniye Medresesi'nde (eski adı Medresetü'l-Mütehassısîn) devam ettiği görülmektedir.⁴¹

Birinci Dünya Savaşı'nda ilan edilen seferberliğin, Medresetü'l-Kudat talebelerini de kapsadığı, Şeyhülislamlığa ait yazışmalarda görülmüştür.⁴² Yetişmiş talebelerin cephelere sevki, yegane talebe kaynağı medreseler olan Medresetü'l-Kudat'ı da zor duruma sokmuştur. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki savaş öncesi ve sonrasına ait iki defter, seferberliğin Medresetü'l-Kudat üzerindeki tesirini göstermesi açısından önemlidir. 1913 tarihli giriş imtihanı listesini içeren birinci defterde, müracaat eden talebe sayısının 384 kişi olduğu görülmektedir. Seferberlik sonrasına ait listeyi içeren 1917 tarihli ikinci defterde ise müracaat oranının 55'e düştüğü kayıtlıdır. Müracaat eden 384 kişinin 18'i hariç tamamının imtihana katıldığı, 1917'de müracaat eden 55 kişiden ise sadece 28'inin giriş imtihanına katıldığı görülmüştür.⁴³ 1917'de giriş imtihanına katılabilen talebe sayısının, savaş öncesi döneme göre %76 oranında azaldığı anlaşılmaktadır. Defterlere göre; 1913 yılında medreseye müracaat eden 384 talebeden 167'si metindeki (*ibare*) harekeme veya tercüme hatalarından dolayı yoklama imtihanında elenmiştir. Geriye kalan 199 talebeden baraj olarak kabul edilen (*üss-ı mizân*) tam puanın yarısını (*nusf-ı numara*) alabilen 47 talebenin kaydı yapılmıştır. 1917'deki imtihanda ise müracaat eden 55 talebeden 28'i yoklama imtihanına katılmış, 6'sı metindeki (*ibare*) harekeme veya tercüme hatalarından dolayı yoklama imtihanında elenmiştir. Geriye kalan 22 talebeden 16'sı şer'î derslerden (*ulûm-ı arabiye*) giriş imtihanına katılmış, baraj olarak kabul edilen (*üss-ı mizân*) tam puanın yarısını (*nusf-ı numara*) alabilen 15 talebe, diğer mektep derslerinden de (*fünûn-ı sâire*) imtihana tabi tutulmuşlardır. Bu son imtihanı, 15 talebenin tamamının verdiği kaydedilmiştir. Talebe müracaatındaki azlığa ve katılımın düşüklüğüne rağmen, okulun imtihanları sıkı tuttuğu, kaliteden ödün vermemek adına o sene sadece 15 talebe aldığı anlaşılmaktadır. Seferberlik zamanı kaydedilen talebe adedi, savaş öncesi dönemin sadece %31'idir.

Yetişmiş talebelerin müracaatlarında seferberlik nedeniyle meydana gelen bu düşüşün, kurumun eğitim kalitesini de etkilediği anlaşılmaktadır. 1923 yılında Maarif Vekaleti'ne bağlanan okul hakkında maarif müfettişleri tarafından bir rapor hazırlandığı anlaşılmaktadır. 25 Nisan 1923 tarihli raporda talebelerin ilmi kapasitelerinin noksan olduğu ve okutulan dersleri anlayabilecek seviyede eğitim almamış oldukları ifade edilmiştir. İlgili rapor üzerine kurum müderrislerinden izahat istendiği görülmektedir. 27 Mayıs tarihinde kurumda eğitim veren müderrisler

³⁹ BOA, HR. SYS, 2525/II.

⁴⁰ BOA, HR. SYS, 2535/32.
BOA, HR. SYS, 2535/42.

⁴¹ BOA, İSTM. MŞH. DFT2.d, 2096/341; 2097/288.

⁴² İSAM. MŞH. Encümen-i İntihab-ı Memurin-i İlmîyeye Mahsus Müsvedde Varakaları, Defter no: 1821/347; 1822/87, 313; 1824/7.

⁴³ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Materyal No: T-9509; T-9510.

tarafından, Maarif Vekâlet'ine bir ıslahat layihası sunulmuştur.⁴⁴ *Mahfil*'de de yayımlanan bu layiha; tüm eğitim kurumlarında yetişmiş talebe sıkıntısı çekildiği ve zamanla bu darboğazın aşılabileceğini öngörmektedir. Layihada daha ziyade; talebelere sağlanacak imkânlar, kurum yönetmeliğinde yapılacak bazı değişiklikler ve kurum iç işleyişi ile alakalı mevzular ele alınmıştır.⁴⁵ Müderrislerin isteklerinden bazıları; talebelerin gündüzlü olarak değil yatılı olarak kalabilecekleri bir ortamın tesis edilmesi, talebelere en azından geçimlerini sağlayacak kadar burs verilmesi, doktora belgesi alan mezunlara istihdamda öncelik tanınmasıdır. Bir sene sonra medreselerin kapatılması nedeniyle bu ıslahat teklifinin faaliyete geçirilmediği bilinmektedir. Medresede eğitim gören son 66 talebenin de Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte Mekteb-i Hukuk'a nakledildikleri kaydedilmiştir.⁴⁶

Sonuç

Şer'î ve nizamî mahkemeler, imparatorluğun son senelerine kadar yargı mensuplarını kadılık kurumundan dolayısıyla medreselerden temin etmeye devam ettiler. Medresetü'l-Kudat; Tanzimat Dönemi Şeyhülislamı Meşrebzade Arif Efendi'nin (ö. 1858), kadılık müessesesini bir düzene sokmak için yaptığı reformlarının bir ürünüdür. Şeyhülislamlıkta oluşturulan bir birim tarafından, bu okul takip edilmiştir. Kadı adaylarının hukuki yazışmalarda ve özellikle yargılama hukuku usullerinde uzmanlık kazanmalarını temin için oluşturulan okul, medreselerin kapatılışına kadar hizmet vermiştir. Okul; verdiği pratik hukuk eğitimi ve nizamî kanun dersleri eğitimi ile Türk ve İslam medrese tarihinde bir dönüşümü simgelemektedir. Sahalarında otorite sayılan müderrisler tarafından eğitim verilen okuldan, çeşitli alanlarda büyük hizmetleri geçen mezunlar çıkmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın, pek çok eğitim kurumunda olduğu gibi Medresetü'l-Kudat üzerinde de olumsuz etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. 1910 yılı ön eleme imtihanlarına 400, 1913 yılı imtihanlarına ise 384 talebenin müracaat ettiği bilinmektedir. Bu sayı savaş döneminde 55'e kadar düşmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) hemen öncesinde kapasite artırımına gitmeye çalışan okul, seferberliğin ilanı ile birlikte talebe kaynağı yönünden sıkıntıya düşmüştür. Okul müracaatlarının seferberlik sonrası %85 oranında düştüğü görülmektedir. Ön eleme imtihanı sonrası giriş imtihanlarını kazanan talebe sayısı da savaş öncesi döneme göre ciddi miktarda azalmıştır. 1910 ve 1913 yıllarında 190 civarı talebenin giriş imtihanına kabul hakkı kazandığı görülmektedir. Bu sayı, savaş döneminde %85 oranında azalarak 28'e kadar düşmüştür. 1. Dünya Savaşı boyunca eğitimini sürdürmeyi başaran Medresetü'l-Kudat'ta mevcut talebenin de azaldığı görülmektedir. Savaş öncesi 65 kişi olan birinci sınıfların mevcudunun seferberlikle birlikte bir sonraki sene 37'ye düştüğü anlaşılmaktadır. Aynı azalma tüm sınıflarda olmuş, okul toplam mevcudu 1917 sonrasında 210'dan 62'ye düşmüştür. Talebe mevcudundaki %70'lik

⁴⁴ BCA. MEB, 180-9-0-0, 35, 88/428-1.

⁴⁵ Mahfil, C. IV, Say. 40, s. 56-59.

⁴⁶ T.C. Maarif Vekâleti 1925 – 1926 Ders Senesi İhsâiyât Mecmuası, (Devlet Matbaası, İstanbul, 1928), s. 8.

bu azalma, savaşın Medresetü'l-Kudat üzerindeki tesirini göstermesi bakımından önemlidir.

Savaş döneminde medreselerin uğraştığı bir diğer problem, eğitim kurumlarına muhacirlerin iskânı veya işgal orduları tarafından el konulmasıdır. İncelediğimiz Medresetü'l-Kudat, ilki Fransızlar diğeri İngilizler tarafından olmak üzere iki defa işgale maruz kalmıştır. Okul işgal döneminde eğitimine ara vermemiş, Süleymaniye Medresesi'nde (eski adı Medresetü'l-Mütehassısın) derslere devam etmiştir. Aynı dönemde İstanbul'da bulunan medreselerden sadece dokuzunda talebenin ikamet edebildiği anlaşılmaktadır.

Talebe temin havuzundaki daralmanın ve işgal dönemi sıkıntılarının okul kalitesine tesir ettiği gözlemlenmiştir. Yetişmiş talebelerin seferberlik nedeniyle cephelere gönderilmesi, esaret veya şehadet nedeniyle büyük bir kısmının geri dönememesi gibi hususlar, yetişmiş talebe sıkıntısına yol açmıştır. Henüz istenen seviyeye gelmemiş alt sınıf talebeleri ile kontenjanların doldurulmaya çalışılması zincirleme olarak aşağıdan yukarıya tüm eğitim kurumlarında kalitenin düşmesine yol açmıştır. Medresetü'l-Kudat müderrisleri tarafından hazırlanan bir layiha ile talebenin geçim ve eğitim imkânlarının düzeltilmesi için çareler aranmaya çalışılmıştır. Maarif Nezareti'ne yazılan bir öneride talebenin barınma ve iâşe imkânlarının sağlanması istenmiştir. Yazıda, kurumun iç işleyişi ve maddi imkânları ile alakalı birtakım iyileştirmelerin de talep edildiği görülmektedir. Okul, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan çıkmasına fırsat kalmadan Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924) kapsamında kapatılmıştır.

Okul mezun ettiği yüzlerce talebeyle, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde adli teşkilatın yükünü büyük oranda paylaşmıştır. Mezunlar icra ettikleri vazifeler ve bıraktıkları eserlerle, günümüzde de tesirlerini devam ettirmektedirler. Medresetü'l-Kudat; ders programı ve müfredat olarak kendini yenileyebilen, geleneksel olan ile modern olanın birlikte yaşayabildiği bir örnek olarak karşımızda durmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Sharia and regular courts continued to recruit their judicial members from the institution of qadi (judge) and, therefore, from the madrasas until the final years of the empire. Medresetü'l-Kudat is a product of the reforms carried out by Shaykh al-Islam Meşrebzade Arif Efendi during the Tanzimat period to organize the qadi system. This school was followed by a unit established in the Shaykh al-Islam's office. The school, established to ensure that qadi candidates gained expertise in legal correspondence and especially in the procedures of judicial law, provided its services until the closure of the madrasas. With its practical legal education and regular law courses, the school symbolizes a transformation in Turkish and Islamic madrasa history. Graduates from this school, who were considered authorities in their fields, have made significant contributions in various areas.

It has been determined that the First World War had negative effects on Medresetü'l-Kudat, as it did in many educational institutions. It is known that 400 students applied for the preliminary exams in 1910, and 384 students applied

for the exams in 1913. This number had dropped to 55 during the wartime. The school had attempted to increase its capacity just before the outbreak of the First World War (1914-1918). However, with the declaration of mobilization, they faced a shortage of students. It is observed that school applications decreased by 85% after the mobilization. The number of students who passed the entrance exams after the preliminary exams also significantly decreased compared to the pre-war period. It is seen that around 190 students had the right to enter the school through the entrance exams in 1910 and 1913. This number had decreased by 85% during the war period, reaching 28. It is also evident that the number of existing students in Medresetü'l-Kudat who managed to continue their education during World War I also decreased. The first-year classes, which were around 65 students before the war, dropped to 37 in the following year due to the mobilization. The same decrease was observed in all classes, and the total number of students in the school decreased from 210 to 62 after 1917. This 70% reduction in the number of students is significant in terms of demonstrating the impact of the war on Medresetü'l-Kudat.

The Medresetü'l-Kudat, which we have examined, was occupied twice, first by the French and then by the British. Despite the occupation, the school did not suspend its education and continued its classes at Süleymaniye Madrasa (formerly known as Medresetü'l-Mütehassısın). During the same period, it was determined that only 9 of the madrasas in Istanbul could accommodate students.

It was observed that the shrinkage in the pool of prospective students and the difficulties during the occupation period affected the quality of the school. The deployment of trained students to the frontlines due to mobilization, as well as their inability to return due to capture or martyrdom, led to a shortage of trained students. Attempts to fill vacancies with lower-level students who had not yet reached the desired level resulted in a chain reaction, causing a decline in the quality of education in all educational institutions from bottom to top. A memorandum prepared by the instructors of Medresetü'l-Kudat was submitted to find solutions for the students livelihood and educational opportunities. In a proposal written to the Ministry of Education, it was requested that the students' accommodation and food needs be met. The proposal also identified some improvements in the internal functioning and financial resources of the institution that were required. However, before the school could recover from its difficult situation, it was closed under the Tevhid-i Tedrisat Law (1924).

With hundreds of graduates, Medresetü'l-Kudat shared a significant portion of the burden of the judicial system in the late Ottoman period and the early years of the Republic. Graduates, with the duties they performed and the works they left behind, continue to have an impact in the present day. Medresetü'l-Kudat stands as an example of an institution that can renew itself in terms of its curriculum and program, allowing traditional and modern elements to coexist.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

(Belge referans bilgileri dipnotlarda gösterilmiştir.)

Hariciye Nezareti, Siyasi (HR. SYS)

İrade, Dâhiliye (İ. DH)
İrade, Meclis-i Mahsus (İ. MMS)
İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi Defterleri, Fon 1 (İSTM. MŞH.DFT2.d)
Sadaret, Mukavelenameler (A. DVN.MKL)
Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakı (A. MKT. MHM)
Yıldız, Perakende, Meşihat Dairesi Maruzatı (Y. PRK. MŞ)

TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)
Eğitim Danışmanlığı Merkezi Arşivi (EDAM)
İslam Araştırmaları Merkezi Arşivi (İSAM)
İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi

Kıtap, Tez, Makale

Abdurrahman Şeref: *Tarih Musahabeleri*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
Akgündüz, Ahmet: "Dürerü'l-Hükkâm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. X, 1994, s. 28-29.
Aksoy, Kemal Faruk: "Muallimhane-i Nüvvab'dan Medresetü'l-Kudat'a Tarihlendirmeler ile Alakalı Bir Değerlendirme" *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, 1(2023), 61-71.
Aksoy, Kemal Faruk: *Medresetü'l-Kudat ve Türk Hukuk Eğitimindeki Yeri*, (Doktora Tezi), Kırkkale Üniversitesi Tarih Bölümü, 2023.
Albayrak, Sadık: "Birinci Dünya Harbinde İstanbul Medreseleri", *İslam Medeniyeti*, Mart 1973, C. III, s. 26-29.
Albayrak, Sadık: *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul: Milli Gazete Yayınları, C. I, 1981.
Ertur, Esat K: *Tamu Yelleri (Emekli Yargıç Hüseyin Kâmil Ertur'un Anıları)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.
İbnü'l-Emin Mahmud Kemal: *Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nin Tarihçe-i Teşkilatı ve Nüzzârın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul: Evkâf-ı İslamiye Matbaası, 1335.
Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi: *Devhatü'l-Meşâyih maa Zeyl*, Marmara Üniversitesi, Açık Erişim, Nadir Eserler Koleksiyonu, <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/pdf/F01863.pdf>, [erişim tarihi: 03.06.2022].
Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi: *Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)*, (Haz. Ali Suat Ürgüplü), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.
Yavuz, Yıldırım: *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Ortak Yayını, 2009.
Yavuz, Yusuf Şevki: "Elmalılı Muhammed Hamdi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XI, 1995, s. 57-62.

Sürelî Yayınlar

Beyanü'l-Hak
Ceride-i İlmiye
Mahfil
Medrese İtikadları
Sebilü'r-Reşâd
T.C. Maarif Vekâleti 1925 – 1926 Ders Senesi İhsâiyât Mecmuası

Talimatname ve Nizamnameler

“Medresetü'l-Kudat Nizamnamesi”, *Takvim-i Vekâyi*, 10 Safer 1332.

“Medresetü'l-Kudat Talimat-ı Dâhiliyesi”, Meşihat-ı Ulyâ Mektupçuluğu, İlmiye Salnamesi, Dâru'l-Hılâfeti'l-Aliye, Matbaa-i Âmire, 1334.

“Mekteb-i Kudat Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Nizamname Layihası”, BOA, ŞD, 225/13.

“Mekteb-i Nüvvab İçin Müceddeden Kaleme Alınan Talimat”, İSAM. MŞH. Sadaret ve Nezaret Evamir ve Nizamname Defterleri, Defter No: 1646/12 -14.

“Muallimhane-i Nüvvab İçin Müceddeden Kaleme Alınan Talimatname”, İSAM. MŞH. Sadaret ve Nezaret Evamir ve Nizamname Defterleri, Defter No: 1646/6 – 7.

“Tevcihat-ı Kudat Nizamnamesi ve Nüvvab Hakkında Nizamname”, *Düstur*, 1. Tertip, C. I.

Ekler

Numara	Notlar	Öğrenci Adı	Oran	Notlar
1083	تک دایره مخدوم	بنام و امیر دین محمد علی پسر قزوینی در انامت کی سواد آنست مطلقاً اوست چه توای خانه قضاوت موقوف اولی بآنکه اول قدت بعد توای آنکه در موقوف اولی در آنست که در قضاوت اولی در آنست که	قرآن مجلس	بویا به اولی در آنست که در آنست که اولی در آنست که در آنست که اولی در آنست که در آنست که
1082	تک	زوجه مخدوم بنام و امیر دین محمد علی پسر قزوینی در انامت کی سواد آنست مطلقاً اوست چه توای خانه قضاوت موقوف اولی بآنکه اول قدت بعد توای آنکه در موقوف اولی در آنست که در قضاوت اولی در آنست که	قرآن مجلس	بویا به اولی در آنست که در آنست که اولی در آنست که در آنست که اولی در آنست که در آنست که
1084	تک	بویا به اولی در آنست که در آنست که اولی در آنست که در آنست که اولی در آنست که در آنست که	قرآن مجلس	بویا به اولی در آنست که در آنست که اولی در آنست که در آنست که اولی در آنست که در آنست که

Ek-1

1886-1887 eğitim öğretim dönemi giriş imtihanını kazanan talebeler ve aldıkları puanlar.
(Kaynak: İSAM. MŞH. Meclis-i İntihab-ı Hükkam-ı Şer'in Karar Defterleri, Defter No: 1876/129)

(۱۱)

سجود با هیئت اونیوز بسنه هجر بسنه صدره القضا فقیه و قبول اولمکه اورز و راجعت ایدر اقتدارک اسمعیل و تیبی امنه ایزد عادی و فرور

تاریخ	اسم	مقام	تاریخ	تاریخ	مقام
۱	با طومار یوسف فیاض الیه باقیه ابره حسیه عوف				
۲	حسینیه = ابراهیم				
۳	آستانه محمد سعید = حاج احمد				
۴	آب و سمن محمد = محمد	۴۷	۷۰	۱۵	کلومنده
۵	دانشگاه آقا رضا مالکیه = علی اصم				کلومنده
۶	کوتختانی سید سعید = محمد قاسم	۵۲	۹۹	۶	کلومنده
۷	اوزون کوزلی علی با جواد = حاج احمد				کلومنده
۸	با طومار محمد زکریا = حصار				کلومنده
۹	اکبریه اول عزت = ابراهیم	۶۵	۹۱	۷	کلومنده
۱۰	ارضا علی محمد و تبرک = محمد علی				کلومنده
۱۱	عقاربیکت = محمد علی				کلومنده
۱۲	شیر قریه آغا جواد و شمس بیرون = شریف	۶۹	۹۱	۴	کلومنده
۱۳	بیم جلال محمد = منوچهر	۷۱			کلومنده
۱۴	ارغوز علی محمد و سوره = فطین				کلومنده
۱۵	با طومار نورس = حاج شاکر				کلومنده
۱۶	بیلرلی آکاش = حاج سلیمان	۵۱			کلومنده
۱۷	ششمین کانی بازار احمد بیرون = محمد علی	۵۲	۸۷	۶	کلومنده
۱۸	قرعیان سید سعید = علی	۵۴	۹۴	۵	کلومنده
۱۹	علما بازار احمد محمد الیه = محمد علی				کلومنده
۲۰	اکتایان حافظ احمد = محمد	۵۶	۱۵	۷	کلومنده
۲۱	دو بر محمد بازرگان و کالی = عبدالرزاق				کلومنده
۲۲	اکبریه اول شوکت = آکاش	ط			کلومنده
۲۳	با طومار حسین = احمد	۵۰	۷۸	۴	کلومنده
۲۴	انضواء رشید محمد = صبر	۴۷	۱۵	۸	کلومنده
۲۵	با طومار یعقوب = محمود				کلومنده
۲۶	نظایر ضایع آکاش علی = احمد	۴۹	۷۶	۴	کلومنده
۲۷	بیاض آتول محمد = محمد	۴۱			کلومنده
۲۸	سید زین محمد = علی	۴۴			کلومنده
۲۹	درآمدی حلالی = احمد	ط			کلومنده
۳۰	حسین اول علی اصم = شاکر	ط			کلومنده
۳۱	بیر زین آکاش = عین	۴۱			کلومنده
۳۲	انندی خلیل سامه = محمد علی	۴۹			کلومنده
۳۳	بوستانه ابراهیم احمد = علی				کلومنده
۳۴	انضواء رشید محمد = حاج محمد	۴۶			کلومنده
۳۵	آستانه ابراهیم الیه = محمد سعید				کلومنده
۳۶	آب و سمن محمد = احمد				کلومنده
۳۷	با طومار کامل = ابراهیم				کلومنده
۳۸	دانشگاه محمد = آکاش				کلومنده
۳۹	با طومار محمد = علی				کلومنده
۴۰	نظایر ضایع الیه = منور محمد				کلومنده
۴۱	محمد عقیق آکاش علی = محمد علی	۴۷	۷۱	۱۱	کلومنده
۴۲	السنایان نور محمد = احمد				کلومنده
۴۳	ششمین حسینیه = حاج احمد				کلومنده
۴۴	با طومار محمد بیرون = صبر				کلومنده
۴۵	آستانه ابراهیم رضا = عیسی				کلومنده

(٤٤)

ردیف	اسم	علم	تعداد	نوع	مدرسه
٤٦	برهان حادق	٤٨	٢٤	١-٤	بجند
٤٧	اشرف قزوه	٥٤	٢٤	١-٤	بجند
٤٨	طاهر بایر	٥٤	٢٤	١-٤	بجند
٤٩	تورجین	٥٤	٢٤	١-٤	بجند
٥٠	خلیل قزوه	٥٤	٢٤	١-٤	بجند
٥١	احمد	٥٤	٢٤	١-٤	بجند
٥٢	فخار صمد	٥٤	٢٤	١-٤	بجند
٥٣	سید	٥٤	٢٤	١-٤	بجند
٥٤	قزوه	٥٤	٢٤	١-٤	بجند
٥٥	آستانه	٥٤	٢٤	١-٤	بجند

مدرسه

بوسه درسته القضاء و خول امتحان طالب اولوب اسلمی بروج بالا قید اولان الی بئش فینین یوم معینه دعوت اجابت تعیین
یکرمی بدی اقدیدن ماعداسک عریدین امتحانلری اجرا اولونون الی ذات عباره لنده کی خطا اوزرینه اسقاط ایدیلرک باقی
قالان کیرمی الی اقدینک و راق امتحانلریه نظر اقراند قلمی نومور اول اسلمی صروسنه وضع ایشش مدرسه مذکوره تک نظام اسلمی
موتجبه اس میزانی طولدیران اون اتی اقدیدن دعوت اجابت ایدن اون بئش اقدینک فنون سارده دن اجرا اولد قزوه قولاری
لازم کلرک اسلمی حواسنه نومور وضع ایشش اولد یغندن زوسامی جنا فینستو پانامیلر ده قرین تصویب بورد یغنی خالد
اشبو مضبوطه تک اشارت علی حضرت شیخ الاسلامیلرله توشیح بویسی باین امر و فرمان حضرت ولی الامر کلر
درسته القضاء و مدخلین ابتدا فنون درسته ریجوسی درسته القضاء و مدخلین درسته سیمانیه ریجوسی درسته کل
درسته القضاء و حسن خط علی درسته القضاء و حسن خط علی درسته القضاء و حسن خط علی درسته القضاء و حسن خط علی
درسته القضاء و حسن خط علی درسته القضاء و حسن خط علی درسته القضاء و حسن خط علی درسته القضاء و حسن خط علی

Ek-2

1917 yılı giriş imtihanına katılan talebeler ve imtihan sonuçları ile imtihan heyetinin tutanağını içeren defter.
(Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Materyal No: T-9510)